

Nederlandse samenvatting

Dit proefschrift onderzoekt de ontwikkeling van de reportage als een tekstueel genre in relatie tot de opkomst van de verslaggeving als een nieuwe vorm van journalistiek in de Britse, Nederlandse en Franse dagbladjournalistiek tussen 1880 en 2005. Het is onderdeel van een breder onderzoeksproject naar de ontwikkeling van de Europese journalistiek 'Reporting at the Boundaries of the Public Sphere. Form, Style and Strategy of European Journalism, 1880-2005'. De focus van de dissertatie ligt op de analyse van de tekstuele output van de journalistiek tussen 1880 en 2005. Een kernuitgangspunt van deze studie is dat deze tekstuele conventies een belangrijke rol spelen in het ondersteunen van de waarheidsclaim die de journalistiek maakt. De tekstuele kenmerken communiceren aan de lezer welke onderliggende normen en routines de journalist hanteert bij de verslaggeving. De kenmerken bestendigen daarmee het stilzwijgende contract tussen de journalistiek en de lezer dat er een betrouwbaar beeld van de werkelijkheid wordt gegeven. Zo bezien biedt een analyse van de formele conventies van de krant inzicht in de manier waarop de journalistiek haar eigen praktijk beschouwd. Zoals Barnhurst en Nerone het formuleren: "Any media form includes a proposed or normative model of the medium itself. Put another way, the form includes the way the medium imagines itself to be and to act." De onderzoeksvraag die in dit proefschrift wordt beantwoord is daarom:

Hoe hebben de tekstuele kenmerken van de reportage zich ontwikkeld in relatie tot de algemene ontwikkeling van de verslaggeving in Britse, Nederlandse en Franse kranten tussen 1880 en 2005?

Het 'standaardverhaal' van de geschiedenis van de journalistiek

Juist in de gekozen periode maakte de journalistiek een fundamentele ontwikkeling door. In het 'standaardverhaal' van de geschiedenis van de journalistiek wordt de suggestie gewekt dat de Europese journalistiek - zij het in enigszins afwijkende tempo's - zich gericht heeft ontwikkeld tot een professionele praktijk die vormgegeven wordt door het objectiviteitsideaal. Er wordt een beeld geschetst van de persgeschiedenis, waarin er vanaf de tweede helft van de 19e eeuw een professionele massapers ontstond die invloedrijke normen, routines en tekstuele conventies gericht op de feitelijke weergave van nieuwsgebeurtenissen ontwikkelde. Deze manier van journalistiek bedrijven verschilde fundamenteel van de gevestigde journalistieke praktijk, waarin een vorm van argumentatieve reflectie op die gebeurtenissen centraal stond. De redacteur die vanachter zijn of haar bureau ingekomen informatie verwerkte en op basis daarvan de wereld beschouwde, werd ingeruild voor de actieve verslaggever die ter plaatse het nieuws onderzoekt, betrokkenen interviewt en daar op objectieve wijze verslag van doet. Die journalistieke praktijk wordt vanaf dat moment als beeldbepalend beschouwd voor de Europese journalistiek.

De comparatieve aard van dit onderzoek naar de dagbladjournalistiek laat echter duidelijk de verschillen in de journalistieke ontwikkeling van de drie landen zien. Daarmee gaat dit proefschrift in tegen het standaardverhaal van de geschiedenis van de journalistiek, dat de suggestie wekt dat de Europese journalistiek uniform en onvermijdelijk het objectiviteitsregime als professionele

standaard heeft geaccepteerd. De resultaten wijzen veeleer op de geleidelijkheid, complexiteit en veelvormigheid van de journalistieke ontwikkeling in de verschillende landen. Die diversiteit is het resultaat van de specifieke culturele, institutionele en commerciële contexten waarbinnen een competitie tussen verschillende opvattingen over de juiste journalistieke praktijk zich afspeelde.

De reportage als sleutelgenre

Binnen dit onderzoek staat de reportage centraal. Dit genre is nauw verbonden met de journalistieke ontwikkelingen in de verslaggeving die zich vanaf het einde van de 19e eeuw begonnen te manifesteren in de krant. De reportage wordt gekenmerkt door een manier van verslaggeven die poogt om het publiek de gebeurtenis en de ervaring die daarbij hoort indirect te laten herbeleven. Het is daarom door Martin Kött gedefinieerd als een “chronologische-atmosphärische Verlaufsschilderung”. De autoriteit van de reportage ligt besloten in het idee dat de verslaggever ter plaatse was en getuige was van de gebeurtenis of er aldaar onderzoek naar heeft gedaan en betrokkenen heeft gesproken. Tegelijkertijd vindt het genre haar wortels in de evocatieve en literaire schrijffrant waardoor de reflectieve journalistiek zich kenmerkt. Als gevolg van die tweeledige achtergrond brengt de definiëring van de reportage vaak een zekere ambivalentie met zich mee. Het genre is zowel omschreven als een onafhankelijke en ongekleurde weergave van de realiteit, als ook beschouwd als de representatie van een geëngageerde en persoonlijke impressie van de werkelijkheid. Om die reden biedt een analyse van de manier waarop dit genre zich ontwikkeld heeft binnen verschillende journalistieke culturen tegen de achtergrond van de algemene ontwikkelingen binnen de journalistiek een interessant inzicht in de pluriforme wijze waarop verschillende opvattingen met betrekking tot de journalistieke praktijk in deze periode met elkaar concurreerden en zich ook met elkaar vermengden.

Methode

Via een combinatie van een longitudinale kwantitatieve inhoudsanalyse van de tekstuele conventies van drie kranten per land en kwalitatieve casestudies met betrekking tot de reportage is de pluriforme ontwikkeling van de journalistiek in de drie landen geanalyseerd. Aan de hand van een sample, waarin elke 20 jaar (1885, 1905, 1925, 1965, 1985, 2005) twee weken aan krantenmateriaal, oftewel 105.456 artikelen afkomstig uit 624 nummers van 9 verschillende kranten, is de journalistieke ontwikkeling geanalyseerd. Op basis van deze inhoudsanalyse is een breed beeld van de journalistieke ontwikkelingen in de dagbladjournalistiek geschetst, waarbij de centrale ontwikkelingen en spanningsvelden geïdentificeerd zijn. Deze zijn verder uitgewerkt in de vier casestudies, waarin de reportage met betrekking tot een bepaald onderwerp en periode nauwgezet geanalyseerd is. Deze casestudies richten zich respectievelijk op reportages over de Eerste Wereldoorlog, koloniale reisreportages in het interbellum, reportages met betrekking tot de Parijse revolutie in 1968 en ten slotte op hedendaagse reportages over het Midden-Oosten. Een dergelijke combinatie van onderzoeksmethoden is vruchtbaar gebleken, omdat het de generaliserende kracht van de inhoudsanalyse combineert met de analytische diepgang en complexiteit die in de casestudies tot uitdrukking komt.

De resultaten

Mijn analyse laat zien dat de journalistiek in Groot-Brittannië, Nederland en Frankrijk zich vanaf de tweede helft van de 19e eeuw ontwikkelde tot een praktijk die gericht was op een feitelijke weergave van de werkelijkheid die geldig was voor een zo groot mogelijk publiek. De journalistieke praktijk veranderde en de argumentatieve vorm van reflectieve journalistiek boette inderdaad aan dominantie in ten faveure van een op gebeurtenissen en feiten gerichte verslaggeving ter plaatse. De reflectieve journalistiek werd echter niet vervangen, maar de nieuwe opvattingen met betrekking tot verslaggeving werden in eerste instantie toegevoegd aan het repertoire. Dit leidde in veel gevallen tot mengvormen, waarin kenmerken van de verschillende journalistieke opvattingen terug te vinden zijn.

In alle landen vertolkten de nieuwe populaire kranten gericht op een massapubliek een voortrekkersrol in de ontwikkeling van de op feiten georiënteerde journalistiek. Echter, overall stond deze vorm van journalistiek nog in de kinderschoenen en werd er volop geëxperimenteerd met nieuwe routines en vormen. Als gevolg van de kritische bejegening van de populaire kranten die vaak het verwijt kregen het nieuws sensationeel en oppervlakkig te verslaan, kwamen ook de nieuwe opvattingen over de journalistiek in eerste instantie veelal in een negatief licht te staan.

De verslaggever als betrouwbare getuige

Dit beeld wordt bevestigd door de analyse van de reportages over de Eerste Wereldoorlog. De oorlogsreportages uit alle drie de landen laten zien dat de autoriteit van deze stukken besloten zit in de aanwezigheid ter plaatse van de verslaggever. De werkelijkheid wordt weergegeven als het resultaat van de perceptie van de verslaggever, die zijn of haar ervaringen zo levensecht en authentiek mogelijk weer probeert te geven. De analyse van de reportages maakt duidelijk dat informatie en ervaring nog onlosmakelijk met elkaar verbonden waren in deze periode. Wel zijn er verschillen tussen de landen te onderscheiden. Waar de Nederlandse en zeker de Franse reportages zeer beeldend geschreven zijn en proberen de werkelijkheid echt tot leven te brengen via uitbundige beeldspraak, zijn de Britse reportages terughoudender en beperken deze zich tot gedetailleerde, maar veel minder expressieve beschrijvingen. Dat verschil heeft ten dele te maken met de sterke oriëntatie van de Nederlandse en Franse journalistiek op de literatuur. Rond die tijd werd de literaire standaard voor een belangrijk deel bepaald door stromingen als het naturalisme en realisme, waarin evocatieve en natuurgetrouwe beschrijvingen centraal stonden. Daarentegen was de Britse journalistiek al geleidelijk afstand aan het nemen van het literaire domein, wat te merken was in de tekstuele conventies van de reportages.

Verschillende professionele idealen

Dit onderscheid werd nog sterker in het interbellum. De Eerste Wereldoorlog had alle journalisten doordrongen van het belang van betrouwbare informatie en de journalistieke standaarden waren onderwerp van debat. Verslaggeving ter plaatse en het interviewen van mensen begon geleidelijk aan vaker voor te komen, al was het zeker nog geen gemeengoed. In het debat over de journalistieke standaarden kwam deze vorm van verslaggeving echter wel centraal te staan en begon de negatieve houding ten opzichte van deze praktijk af te nemen. In alle landen professionaliseerde de journalistiek en werd er gehamerd op het belang van 'feitelijkheid' en kwam ook de term 'objectiviteit' naar voren in het debat.

Tussen de manier waarop er invulling werd gegeven aan deze termen en tussen de richting waarin de verslaggeving zich ontwikkelde, bleven er verschillen bestaan tussen enerzijds de Britse

en anderzijds de Nederlandse en Franse journalistiek; ze werden zelfs groter. Binnen de Franse en in iets mindere mate de Nederlandse journalistiek centreerde het debat zich rondom het ideaal van de *grand reporter*, die op onafhankelijke wijze zijn of haar impressies van een bepaalde situatie of gebeurtenis zo authentiek mogelijk probeert te beschrijven. Daarbij bleef een beeldende en expressieve schrijfstijl, waarbij je door de ogen van de verslaggever mee lijkt te kijken, een belangrijk onderdeel van de vorm. In Groot-Brittannië daarentegen werd er juist verder afstand genomen van die manier van verslaggeven en werd de connectie tussen de informatie en de persoonlijke ervaring van de verslaggever die daaraan ten grondslag ligt verbroken. Als gevolg werd de belangrijkste informatie bondig en zakelijk weergegeven, waarbij het bericht gedepersonaliseerd werd en de verslaggever in de tekst niet meer te herkennen valt als bron van de informatie.

Die bondige en onpersoonlijke manier van weergeven wordt veelal geassocieerd met feitelijkheid en objectiviteit, waardoor vaak betoogd is dat de Britse journalistiek het objectiviteitsregime al snel accepteerde, in tegenstelling tot landen als Frankrijk en Nederland. Echter, het objectiviteitsregime werd niet in al haar facetten, maar slechts ten dele omarmd. De onpersoonlijke weergave van feitelijke informatie ging namelijk regelmatig gepaard met expliciete waardeoordelen met betrekking tot de situatie of gebeurtenis in kwestie. Dat Frankrijk en Nederland het objectiviteitsregime volledig afwezen, is ook te kort door de bocht. In beide landen speelde de term objectiviteit een rol in het journalistieke debat, maar de invulling paste zich aan aan de gevestigde journalistieke tradities. Zo werd objectiviteit met name opgevat als onpartijdigheid en neutraliteit. De subjectiviteit van de verslaggever die zich manifesteert in gekleurde impressies van de wereld werd als onvermijdelijk geaccepteerd en stond niet in de weg dat zulke beschrijvingen als feitelijk werden beschouwd. Juist daardoor werd er geprobeerd om een expliciet oordeel over die inherent onvolledige en gekleurde informatie achterwege te laten. Zowel in de Britse als de Nederlandse en Franse journalistiek werd er dus getracht om de subjectiviteit van de verslaggever in te dammen om een algemeen geldige weergave van de werkelijkheid te geven. De landen deden dit echter op tegengestelde manieren, waarbij noties als 'feitelijkheid' en 'objectiviteit' op verschillende wijze werden ingevuld.

De intrede van het objectiviteitsregime

Pas na de Tweede Wereldoorlog werd het objectiviteitsregime in haar totaliteit de dominante journalistieke opvatting die de dagelijkse praktijk bepaalde. Het streven naar een algemeen geldige representatie van de werkelijkheid werd dus geüniformeerd. In de eerste decennia na de oorlog werd de combinatie van een onpersoonlijke presentatie vanuit een onpartijdig en neutraal standpunt gemeengoed in de journalistiek in alle drie de landen en raakte de reflectieve journalistiek op een zijspoor. De uniformering van de journalistieke praktijk zorgde ervoor dat de populaire pers en de serieuze kwaliteitspers dichter bij elkaar kwamen te staan. Hierdoor voelde met name de kwaliteitskranten de noodzaak om het verschil met populaire kranten te benadrukken en polariseerde het journalistiek debat omtrent journalistieke kwaliteit. De kwaliteitskranten beschuldigden de populaire pers van sensationele en daardoor vertekende verslaggeving, waarbij zij hun eigen journalistieke praktijk presenteerden als de enige betrouwbare manier die zich echt aan de normen van het objectiviteitsregime hield. Hoewel de populaire pers zich verzette tegen een dergelijke waterscheiding, werd deze tweedeling tussen kwaliteit en populair dominant in het journalistieke debat.

De dominantie van het objectiviteitsregime betekende het einde van de reportages die openlijk leunden op de persoonlijke impressies van de verslaggever. Tegelijkertijd riep het een bescheiden

tegenbeweging op, die de objectieve journalistiek bekritiseerde. Deze door de counterculture van de jaren zestig geïnspireerde stroming in de journalistiek was overgewaaid uit Amerika en wees de objectieve journalistiek af als een epistemologische onmogelijkheid. Volgens critici ging het veeleer om een onbewust partijdige verslaggeving, die het perspectief van de machthebbers in de samenleving ondersteunde. Als alternatief pleitten deze kritische journalisten voor een subjectieve en opiniërende journalistiek, waarin opgekomen werd voor de minderheden in de samenleving. Vooral in tijdschriften zoals *Vrij Nederland*, *de Haagsche Post* in Nederland, het dagblad *Libération* in Frankrijk en *Red Dwarf* en *IT* in Groot-Brittannië werd er geëxperimenteerd met nieuwe journalistieke vormen, maar een brede impact op de dagbladjournalistiek bleef achterwege. Dit betekende niet dat de traditie van persoonlijke journalistiek volledig uit de krant verdween, maar dat deze op een duidelijk afgebakend zijpad kwam. Het werd de uitzondering, die ook als zodanig in de krant gepresenteerd werd, in plaats van de regel.

Professionele stabiliteit en de afkalving ervan

Al met al luidden de jaren zestig het begin in van een periode in de journalistiek, waarin de professionele standaarden van het objectiviteitsregime als vanzelfsprekend gezien werden. Deze periode waarin er een grote mate van professionele stabiliteit heerste en de dagbladpers door samenwerking op commercieel en institutioneel gebied ook financieel stabiel bleef, duurde tot grofweg het nieuwe millennium. Vanaf die periode namen de zorgen over de handhaving van de kwaliteitstandaarden hand over hand toe en kwam de journalistiek ook commercieel gezien in steeds zwaarder weer. Er werd - en wordt - vooral gevreesd voor het voortbestaan van de kwaliteitskranten die de meeste moeite hadden om de journalistieke kosten die ze maakten te bekostigen met advertentiegelden en verkoopinkomsten. De focus op de als belangwekkend beschouwde, maar vaak minder populaire onderwerpen als politiek, internationale betrekkingen en economie trok in toenemende mate een wissel op de aantrekkingskracht op lezers en adverteerders en dus op de algehele inkomsten. Dit heeft geleid tot de angst dat kwaliteitskranten hierdoor gedwongen werden om hun standaarden los te laten om rendabel te blijven.

Dergelijke veranderingen in de journalistiek waarbij er gezocht wordt naar nieuwe standaarden en vormen worden vaak gekarakteriseerd als 'dumbing-down' of vervlakking van de journalistiek. Mijn analyse laat echter zien dat een dergelijk perspectief zeer reductief en normatief is. Allereerst blijken de verschillende kwaliteitskranten verschillend te reageren op de nieuwe situatie, waarbij sommige vasthouden aan het gevestigde kwaliteitsprofiel en anderen zich juist aanpassen aan de veranderende wensen van het publiek. Daarbij is het echter te kort door de bocht om elke deviatie van het objectiviteitsregime over een kam te scheren en automatisch te beschouwen als bewijs voor de afkalving van de journalistieke kwaliteit. Vanuit een dergelijke visie wordt het objectiviteitsregime gezien als de enige juiste journalistieke standaard, waarbij brede ontwikkelingen in de westerse cultuur die uiting geven aan twijfel over de uitgangspunten van het objectiviteitsregime genegeerd worden.

De resultaten van mijn onderzoek laten echter zien dat er zich een andere visie op de journalistiek heeft ontwikkeld - en nog in ontwikkeling is - die concurreert met het objectiviteitsregime en als alternatief fungeert. Deze kijkt op de journalistiek, die haar wortels heeft in de nieuwe vormen van journalistiek in de zestiger jaren, onderkent de actieve rol van de verslaggever bij het vormgeven van de journalistieke representatie van de werkelijkheid en wil daar transparant over zijn. Grof gezegd heeft dat tot twee vormen van subjectieve journalistiek geleid. Een openlijk subjectieve vorm waarin de verslaggever zijn of haar eigen positie duidelijk maakt in het stuk en de eigen

keuzes in het verslaggevingsproces verantwoordt. In deze vorm zijn verslaggevers bewust van hun eigen subjectiviteit, maar vertrouwen ze nog steeds op de gevestigde journalistieke routines om de wereld zo goed als mogelijk te verslaan. Dit bewustzijn maakt de waarheidsclaim in dergelijke stukken veel bescheidener, maar desalniettemin wordt er een poging gedaan om verslag van de werkelijkheid te doen op een manier die voor zo veel mogelijk mensen geldig is.

Bij de tweede vorm ontbreekt het vertrouwen in de journalistieke routines als middelen om de wereld op betrouwbare wijze te verslaan en wordt de manier van verslaggeven continu geproblematiseerd door de verslaggever. Daarmee wordt de waarheidsclaim van de journalistiek op losse schroeven zet. Als gevolg wordt de waarheidswaarde van dergelijke vormen van journalistiek dan ook met argwaan beschouwd. Een dergelijke ontwikkeling past in een bredere culturele ontwikkeling waarbij er getwijfeld wordt aan het gevestigde rationeel-positivistische kennismodel en er alternatieve vormen van kennisvergaring worden geformuleerd; een demonopolisering van de waarheid volgens Ulrich Beck. Als gevolg daarvan komt er ruimte voor alternatieve manieren van kennisvergaring, die meer ruimte bieden aan emotie, persoonlijke ervaring en subjectiviteit.

Conclusie

Deze dissertatie laat dus zien dat de ontwikkeling van de journalistiek in Groot-Brittannië, Nederland en Frankrijk veel pluriformer is geweest dan vaak wordt aangenomen. Op basis van de resultaten ontstaat er een beeld van de journalistiekgeschiedenis vanaf de tweede helft van de 19e eeuw, waarin verschillende journalistieke opvattingen met elkaar concurreren om dominantie. Daarbij zijn er veel verschillen te onderscheiden tussen de drie landen. Mijn onderzoek laat zien hoe omstreden een term als objectiviteit is geweest en hoe recent het objectiviteitsregime zichzelf eigenlijk pas gevestigd heeft in de drie landen; iets dat te vaak miskend wordt in de bestaande (comparatieve) historiografie. Een dergelijk historisch geheugenverlies duidt op de overtuigingskracht die uitgaat van het objectiviteitsideaal en hoezeer deze standaard geïnternaliseerd is binnen de journalistiek in de decennia na de Tweede Wereldoorlog evenals in het onderzoek naar de journalistiekgeschiedenis. Zo'n genuanceerd historisch perspectief is juist van groot belang om de huidige ontwikkelingen goed te kunnen plaatsen en een vruchtbare discussie over de functie en kwaliteit van de journalistiek te kunnen voeren.